

„Hol a színpad: kint-e vagy bent?”

PUBLICISZTIKA - LXIV. évfolyam, 37. szám, 2020. szeptember 11.

Ez alkalommal a paragrafusrágó hálátlan szerepét veszem magamra, mert bármennyire ügyes ügyvédek sürgölődnek is a kormány körül, mindig újabb rések nyílnak munkálkodásuk során.

A mi színházi regényünk

Amint a CEU, majd az MTA, most a Színház- és Filmművészeti Egyetem (SZFE) esetében is utólag válik egyre világosabbá, mi és miért történt. Tavaly december 9-én, még jóval a járvány kitörése előtt, a színházakra vonatkozó törvénymódosítás ellen nagy tüntetés volt a budapesti Madách téren. Akkor már készen kellett legyen a Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes aláírásával december 12-én beterjesztett 2020. tavaszi törvényalkotási program, amelyben sem általában az egyetemi átalakítások, sem speciálisan az SZFE alapítványosítása nem szerepelt. Az első hat egyetemet egy március 31-ei beterjesztéssorozat említette. Ha tehát korábban gondoltak is a nagy egyetemi átszervezésre, valószínű, hogy a járvány berobbanása adta meg a lökést arra, hogy ezt villámgyorsan végigvezessék a parlamenten, hiszen a karantén miatt az esetleges (de a végén elmaradt) tiltakozó megmozdulásokra már nem kellett számítani.

Kiemelten vonatkozott ez az eshetőség az SZFE-re, amely korábban a többi művészeti egyetemmel együtt „állt a sorban”, hogy megtudja a rá vonatkozó új szabályokat, de egyszer csak valamikor tavasszal kiemelték onnan, és egy május 26-án benyújtott külön törvényben az „expressz vonalon” szabták át. Szemben például (rejtői fordulattal élve) a balett-táncosokkal és a kőfaragókkal, vagyis a Táncművészeti vagy a Képzőművészeti Egyetemmel, az SZFE művésztanárainak és hallgatóinak többnyire az élőszó a munkaeszközük, ráadásul otthon vannak a médiában, tehát könnyen elérik és fölleskítik a közönségüket. Mivel a nyilvánosságot közvetlenül elérő film- és színművészek számos fórumon tudtak (volna) hangot adni ellenérzéseiknek, így váltak gyorsan megoldandó problémává. Mindehhez hozzájött Vidnyánszky Attila hatalmas ambíciója, mert utólag az is feltehető, hogy ő jelentkezett be az SZFE meghódítására, mintegy felkínálva a kormánynak, hogy vele semlegesítse ezt az érzékeny ellenállási gócot. Ám még annyi rafinériával sem vértette fel magát, hogy ne saját maga, hanem valamelyik jó embere legyen a megalakítandó kuratórium elnöke.

Az igazi botrány azonban a kuratórium megalakulása után következett. Most nem a tagok kiválasztására, felkészültségére vagy nyilatkozataira gondolok, hanem egy olyan momentumra, amely eddig kevés figyelmet kapott. Az 1990-es évek eleje óta szolgáltam előbb különböző szintű egyetemi, majd 15 évig kutatóintézeti vezetőként. Minden intézménynek volt szervezeti és működési szabályzata (SZMSZ), amely megfogalmazta, illetve felsorolta az alapvető feladatokat, jogosultságokat és kötelezettségeket az egyes szinteken, beleértve a vezetők kiválasztását, felmentését stb. Az SZMSZ-eket mindig az adott szervezet erre felhatalmazott testülete állította össze, szavazta meg, majd terjesztette a fenntartó elé, amely hol módosításokat kért megindokolva azok szükségességét, hol pedig minden további nélkül elfogadta azt. A felső befolyás maximuma az volt, hogy adtak a kezünkbe egy törvényi háttérrel tartalmazó keretszöveget, amibe beleilleszthettük a saját szabályainkat.

Soha nem találkoztam olyan esettel, hogy a fenntartó, lett legyen az az Oktatási Minisztérium (és utódai) vagy az MTA-nak a kutatóhálózatát felügyelő Akadémiai Kutatóintézeti Tanácsa, maga állította volna össze az SZMSZ-t és helyezte volna az adott szervezet, az egyetem, a kar, az intézet elé azzal, hogy ez a rájuk (ránk) vonatkozó szabályozás, mátol ez van érvényben, punktum. Egy egyetem esetében egy ilyen aktus

az autonómia olyan fokú megsértése, hogy véleményem szerint akár bíróság elé is citálható az a fenntartó, amelyik ezt megteszi.

Márpedig az SZFE kuratóriuma pontosan ezt cselekedte: míg az eddig érvénybe lépett összes többi alapítványi egyetemi SZMSZ-t a szenátusokkal megállapodva gyakorlatilag a korábbi szabályzatok szellemét megtartva hagyták jóvá a kuratóriumok mint fenntartók, az SZFE fenntartói testülete egy augusztus végi napon egyszer csak átküldte a Vidnyánszky elnök által aláírt dokumentumot, amelyet nyilván nem az elnök úr vagy a tagok fogalmaztak saját kezűleg, hanem gondosnak vélt ügyvédek és minisztériumi tisztviselők formáltak készre. Ez persze meg is látszik rajta, mint ahogy az is, miért nem kívántak konzultálni az SZMSZ hatálya alá tartozó intézmény egyetlen képviselőjével sem.

Hadd idézzek néhány pontot, ahol az SZFE alapszabályzata egyrészt az érvényes felsőoktatási törvénnyel (Ftv.), illetve saját magával ellentmondásban van. Az Ftv.-ben ez áll:

„A szenátus a) határozza meg a felsőoktatási intézmény képzési és kutatási feladatait, és ellenőrzi azok végrehajtását; b) állapítja meg saját működésének rendjét; c) fogadja el – középtávra, legalább négyéves időszakra, évenkénti bontásban meghatározva a végrehajtás feladatait – az intézményfejlesztési tervet, illetve annak részeként a kutatási-fejlesztési innovációs stratégiát; d) javaslatot tesz a rektori pályázati felhívás tartalmára, elbírálja a rektori pályázatokat és megválasztja a rektorjelöltet, továbbá értékeli a rektor vezetői tevékenységét; e) fogadja el az intézmény ea) képzési programját, eb) szervezeti és működési szabályzatát, doktori szabályzatát, ed) a fenntartó által meghatározott keretek között költségvetését...”

Az SZMSZ-ben pedig ezt találjuk a 7. oldalon: *„Az Egyetem autonómiája (...) b) magában foglalja azt a jogot, hogy az Egyetem (...) megalkossa szabályzatait, (...) e) tartalmazza az intézmény belső szervezeti rendjének és működésének kialakításában való közreműködést.”* Először is a közreműködés valami egészen más, mint a megalkotás. Mivel az Ftv. teljesen egyértelműen fogalmaz e tekintetben, a jogsértés nyilvánvaló.

Az SZMSZ 33. oldalán kezdődik az SZFE szenátusáról szóló szövegrész, amely azzal indít, hogy pontosan beidézik az Ftv. megfelelő paragrafusát, miszerint *„A Szenátus maga állapítja meg saját működésének rendjét”*, azután 10 oldalon át úgy folytatódik, hogy pontosan szabályozza a testület üléseinek apró részleteit is, egészen addig, hogy *„a tagok kötelesek gondoskodni postafiókjuk tartalmának folyamatos figyelemmel kíséréséről”*. Egy másik friss alapítványi egyetem, a kecskeméti Neumann SZMSZ-e mindössze 3 és fél lapon, a Miskolci Egyetemé 3 oldalon intézi el a szenátusokra érvényes szabályozást. Ez az SZMSZ tehát a törvénnyel, de a saját állításával is ellentétben maga határozta meg a szenátus működési rendjét.

Ami a rektorválasztást illeti, az Ftv.-ben ez áll: *„a Szenátus (...) javaslatot tesz a rektori pályázati felhívás tartalmára, elbírálja a rektori pályázatokat és megválasztja a rektorjelöltet, továbbá értékeli a rektor vezetői tevékenységét”*. Az új SZMSZ-ben ez így szerepel: *„javaslatot tesz a rektori pályázati felhívás tartalmára, illetve véleményezi a rektori pályázatokat”*. Hogy miért maradt ki a rektorjelölt megválasztása, az világos: a rektort, sőt az egész vezetést a kuratórium fogja „kiválasztani”, ahogy Vidnyánszky maga nyilatkozta. Az SZMSZ szerint a szenátus csupán véleményezheti az intézményfejlesztési tervet, az SZMSZ módosításait, a költségvetést – szemben mindazzal, ami az Ftv. fent idézett szakaszában áll.¹

Próbáljuk meg elképzelni, hogy egy egyetemet fenntartó minisztérium kimondaná, hogy ezentúl „nemzeti keresztény” irányúvá kell átalakítani a képzést. Alapjában sértené meg az egyetemi autonómia elvét, de még ha megtörténne is, a parlamentben felelősségre lehetne vonni. Mivel az SZFE és egyre több további egyetem – ugyan állami pénzekben – alapítványi formában működik tovább, ettől fogva az állam szétjárja a karját mondván: *„semmi közöm hozzá, hiszen itt egy magánintézményről van szó”*. Az SZFE szabadságharca ezért szól az autonómia védelméről.

Tudományos döntésképeség

Várad András múlt heti cikke után (*Búcsú az OTKA-tól*, *ÉS*, 2020/36., szept. 4.)², amely részletesen tárgyalta, hogyan nyúlt bele az ideai alaputatási pályázatoknak a szakmai zsűrik és a fölöttük álló kollégiumok által jóváhagyott sorrendjébe a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) elnöke, számomra csak annyi maradt, hogy egyes előzményekre és következményekre felhívjam a figyelmet.

Ahogy Várad is írja, az eredmények megváltoztatásának a lehetőségét a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi törvénnyel (KFI tv.) alapozták meg, amikor az OTKA-t kiemelték az MTA (csupán formális) fennhatósága alól, és az újonnan alapított NKFIH-ba olvasztották.³ Ennek az előnyét azzal indokolták, hogy egy „csapból” folyhat a korábbinál jóval nagyobb kutatási és innovációs támogatás, és valóban az OTKA jóval magasabb kerettel gazdálkodhatott, továbbá más magas finanszírozású pályázatok indulhattak. Tény továbbá, hogy az NKFIH-t megalapító korábbi MTA-elnök, Pálkás József nem módosította az OTKA értékelő testületei által meghozott sorrendeket, jóllehet a rá vonatkozó törvényhely szerint „a támogatási döntést az NKFI Hivatal elnöke hozza meg”.

Itt jegyzem meg, hogy az OTKA elnökének korábban semmilyen joga nem volt belenyúlni az eljárásokba, mert ott az OTKA Bizottságé volt az utolsó határozat joga. A korábbi rendszer gyakorlatilag változatlan struktúrában került át az NKFIH-ba, csupán az egyes szaktudományi zsűrik fölötti döntési szint, a kollégiumok száma növekedett eggyel. A rendszer úgy működik, hogy a beérkező pályázatokat két fordulóban három zsűritag vagy felkért külső bíráló látja, közöttük a legtöbb zsűriben pedig külföldiek is vannak. A két bírálatról két zsűritag referál a zsűrinek, közülük az egyik bírálta is a pályázatot. Ahol a zsűriben külföldiek vannak, ott a munkanyelv az angol, ahol nincs, ott magyarul tárgyalnak. A zsűritagokat általában háromévenként cserélik.

A zsűrik alapos indoklásokkal ellátott sorrendi javaslatait a kollégiumok tárgyalják, amelyeknek a tagjai a korábbi zsűritagok vagy elnökök közül kerülnek ki, szintén hároméves terminussal. A kollégium ülésein tanácskozási joggal a zsűrielnökök is részt vesznek, az NKFIH valamelyik vezetőjével együtt. Itt húzzák meg a „vonalat” a rendelkezésre álló összegek és a beérkezett igények arányában. Ezek a testületi javaslatok ez idáig változatlan sorrendben és tartalommal váltak az OTKA pályázati eljárások nyilvános eredményeivé. Tavaly azonban több ponton módosították a KFI tv.-t; a számunkra legfontosabb pont a 25.§, amelynek az új szövege ez: *„A Kormány által kijelölt szerv vezetője egy adott pályázati kiírás vonatkozásában dönthet úgy, hogy a pályázatok a (2) bekezdésben [azaz az értékelő testület által] meghatározott rendtől eltérően kerülnek értékelésre.”* Várad csak annyiban téved, hogy a 2015 óta a falon lógó puskát tavaly páncéltörő ágyúra cserélték, és mindjárt be is vetették.

Az idén a bírálati szakasz előtt bemutatták azt a „kísérleti tudományometriai adatbázist”, amely az MTA által létrehozott publikációs adattáron alapult.⁴ Ezt, mint Várad cikkében is láttuk, nem volt kötelező alkalmazni, de a bírálati szakasz lezárása után az ismeretlen számú összes bíráló közül 536 válaszolt egy kérdőívre a rendszer hasznosságáról, és 83 százalék mondta azt, hogy „segítségére volt a bírálatnál”. Erre az összességében pozitív, de „puha” véleményre azonban nem lehet egy olyan beavatkozást alapozni, amely kizárólagosan az adatbázis számaira támaszkodik, akárhogy bizonygatja is az előnyeit az „ötletgazda”.⁵ Márpedig az NKFIH elnöke által alkalmazott utólagos „korrekció”, vagyis a pályázatoknak a vonal alóli kiemelése és nyertessé nyilvánítása, illetve kizárása esetében pontosan ez történt, miközben az OTKA nyolc (!) bírálati szempontja közül a pályázó publikációs előlétele csak az egyik.

A kollégiumok megkerülésével, gyakorlatilag elnöki döntéssel egyetlen szempont figyelembevételével módosították a testületek által már elfogadott sorrendeket. Bár az elnöknek (pontosabban „a Kormány által kijelölt szerv vezetőjének”) a korábbinál nagyobb lehetőségeket biztosító jogszabályváltozás a beavatkozást törvényessé tette, ez számos problémát idézett elő, amire eddig nem kaptunk választ. Mielőtt ezeket sorolnám, örömmel nyugtázom, hogy szeptember 2-án mind az MTA elnöke, mind az OTKA/NKFIH korábbi vezetői külön, de egyeztetett levelet írtak a miniszternek, illetve a kormányfőnek a

régi rend visszaállítását követelve.⁶

Az első kérdés az, hogy tulajdonképpen ki is az illető „vezető”. Mert ugyan Acsády László kollégiumi elnök levelére Birkner Zoltán, az NKFIH elnöke indokolta a módosításokat, de a Hivatal honlapján ezt a szöveget látjuk: *„A szakmai testületek által összeállított tudományterületi rangsorok alapján és a pályázók korábbi éveken felmutatott tudományos teljesítményének, valamint a projektjavaslatok szakpolitikai jelentőségének figyelembevételével – a tudománypolitika koordinációjáért felelős miniszter kijelölése szerint eljárva – az innovációért felelős helyettes államtitkár 164 kutatási pályázat támogatásáról döntött.”*⁷ Eszerint a döntést, beleértve az összes módosítást az a Gulyás Tibor hozta meg, aki a 2014-es politológus diplomája után 2018-ban MBA-t szerzett, valamint e két dátum között a HÖÖK elnöke volt, majd tavaly óta (az MNB-alapítványok által oly bőkezűen támogatott) pécsi földtudományi doktori iskola hallgatója.⁸ Ezenközben a nyilvánosságot minden fórumon Gulyás közvetlen főnöke, Bódis József államtitkár tájékoztatja.⁹

A bírálókat továbbá a pályázóknak ki kell küldeni, tehát a vonal alatti, sőt az utolsók közé besorolt és ennél fogva nyilván negatív értékelést kapott jelentkezők értetlenül állnak majd a döntés előtt. Az „eredeti” nyertesek másfelől nem lesznek tisztában vele, hogy vajon a zsűri (plusz kollégium) vagy csak az elnök (?) egyszemélyi döntése alapján jutottak-e támogatáshoz. Az így előállt helyzet átértékeli a zsűrik feladatát is: ezentúl talán mindenkinek hangsúlyozottan a publikációs múltat kell-e figyelembe venni, hogy a zsűri sorrendjén önkényesen ne változtassanak? Érdeemes lesz-e egyáltalán a pályázat tartalmi részére, újdonságértékére, a tudományszakot megújító gondolataira odafigyelni?

Mint említettem, a Hivatal vezetői részt vesznek a kollégiumok ülésein. Vajon nem lenne célszerű, ha a most derült égből előrangot kapott szempontjaikat ott igyekeznének érvényesíteni, és meghallgatnák a szakmai véleményeket is? Mert az rendben van, hogy őket meggyőzte ez az új számítási eszköz, de tudnak-e olyan pályázati rendszert felhozni mintának, ahol kizárólag ennek alapján hoznak döntéseket? Ám ha ez sem tetszik, akkor akár vegyék elő a miniszteri külön keretet, és díjazták abból a szívüknek kedves tudósokat – csak ne piszkáljanak bele a tudományos közösség által kialakított sorrendekbe.

Végül mivel fogják meggyőzni a csekély honoráriummal elismert, tehát többnyire a tudomány ügye iránti elkötelezettségből dolgozó zsűritagokat és bírálókat, hogy érdemes továbbra is vállalniuk ezt a nagy felkészültséget és tapasztalatot igénylő feladatot?

*

Az inkább önbizalmáról, mint hozzáértéséről vagy szerénységéről ismert, viszont sok-sok pénzzel kistafírozott kultúrcárunk egy friss cikkekcskéjében ezt írta le: *„Amikor elkezdtem újjászervezni a magyar irodalmi életet, diktatúrát kiáltottak, ment a szabadságharc, hisztitünti, jöttek a világsajtó tankjai. Előre megmondtam, hogy a magyar irodalomnak jobb lesz, megcsináltam, a magyar irodalomnak jobb lett. Vidnyánszky Attila kapta meg a lehetőséget, hogy újjászervezze a magyar színházi életet. Diktatúrát kiáltanak, megy a szabadságharc, hisztitünti, jönnek a világsajtó tankjai. Vidnyánszky Attila azt állítja, hogy a magyar színházi életnek jobb lesz. Meg fogja csinálni, a magyar színházi életnek jobb lesz.”* Meg még azt is mondta, mert ehhez is ért, hogy *„amikor Palkovics László miniszter elkezdte újjászervezni a magyar tudományos kutatást, diktatúrát kiáltottak, ment a szabadságharc, hisztitünti, jöttek a világsajtó tankjai. Palkovics miniszter előre elmondta, hogy a magyar tudományos kutatásnak jobb lesz, megcsinálta, a magyar tudományos kutatásnak jobb lett.”*¹⁰

*

„Hallgatjuk és csodálkozunk, urak, asszonyok.”

(A két idézet Balázs Béla A kékszakkallú herceg vára című librettójából származik.)

1 Az Ftv. a magán felsőoktatási intézmények esetében ugyan lehetővé teszi az SZMSZ-ben foglaltakat is, de sajátos, hogy ezt a többi alapítványi egyetem nem vezette át a saját SZMSZ-ébe.

2 <https://www.es.hu/cikk/2020-09-04/varadi-andras/bucusu-az-otka-tol.html>

3 <https://jog.tk.mta.hu/blog/2014/12/otka>

4 <https://tudomanymetria.com/>

5 <https://semmelweis.hu/bioinformatika/7058-2/>

6 <https://www.klubradio.hu/hirek/az-uj-mta-vezer-is-biralja-palkovicsot-113847>

<https://444.hu/2020/09/06/az-mta-uj-elnoke-szerint-megdobbento-hogy-palkovicsek-belenyultak-egy-tudo-manyos-palyazat-eredmenyebe>

7 <https://nkfih.gov.hu/palyazoknak/nkfi-alap/tamogatott-projektek-k20>

8 <https://www.kormany.hu/download/d/59/c1000/Guly%C3%A1s%20Tibor.pdf>

9

<https://www.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-miniszterium/tudas-es-innovacio-menedzsmentert-f-elelos-allamtitkarsag/hirek/tobb-mint-320-kutato-kutatocsoport-nyert-csaknem-11-milliard-forint-tamogatast>

10 <https://www.origo.hu/itthon/20200902-demeter-szilard-a-valtozasrol.html>